

Witzig J.: Über das Lesenlernen nach analytischer und synthetischer Methode. Zürich, Orell Füssli. 75 l., 2 M.

Zinsti G.: Zur staatsbürg. Erziehung. Chur, F. Schuler. 26 l., 1 M.
Gy. Á.

SZEMLE.

Nemzetközi mozgalmak 1915-ben.¹

I. Nemzetközi kulturális intézmények. A nemzetköziség érverését a meglévő, de még inkább az újonnan alakult ilyenmű egyesületek szemléltetik. Ezekhez tartoznak a következők: Jan.-ban Angolországban orosz egyesület (*Russian Society*) alakult a két birodalom tartós közeledésének támogatása érdekében; ugyanott szept.-ben németellenes liga (*Anti-German League*; I. Jos. Herrings: «Ein englischer Hassverein», Köln. Ztg. szept. 13.). Továbbá: Katolikus bizottság a külföldi francia propaganda érdekében (Berl. Tgbl., okt. 21.); németellenes klub Párisban (a német és osztrák ipari termények ellen; Fremd.-Blatt, okt. 23.; megalakult nov. 14.). Párisban a háború kitörésekor francia-román bizottság alakult s irodalmi emiszárusokat küldött Bukarestbe. Francia-svéd egyesület Párisban (Berl. Tgbl., nov. 26.). Az újonnan alakult egyesületek közül több a háború-ütötte sebeket igyekszik enyhíteni. Ilyen a fogságba került főiskolai hallgatókat és a tanerőket támogató svájci *Oeuvre universitaire des étudiants prisonniers de guerre* (Világ, nov. 27.). A hadifoglyokat gyámoltató nk. női hivatal: *Bureau international féministe en faveur des victimes de la guerre* (Kopenhagen 34, Bredgarde). Emberbaráti jellegénél fogva megemlékezünk itt arról a halotti miséről, amelyet a római laterántemplomban a pápa képviselőjében a bíboros vikárius mondott dec. 7. valamennyi nemzet elhunyt hőseiért; továbbá Hugo Conwentz indítványáról, a természetvédelem érdekében a különböző országok képviselőiből alakítandó nk. bizottság ügyében («Aus der Natur», Leipzig. 1915).

A németek ezen a téren nem követik ellenségeiket, hanem inkább a jövőre kiható termelő munkát tartják szem előtt. Münchenben a «Deutsche Wacht» még augusztusban megalakította a német-bolgár társulatot (*Deutsch-bulgarische Gesellschaft*), mely közvetlen

¹ Az 1914. évi szemlét l.: *M. P.* 1915, 505—516. l. — Ez az 1915. évről szóló kézirat már a múlt évi okt. 1-én kezünkben volt, de közlésére nem volt helyünk. A szerk.

összeköttetést teremtett az egyidejűleg Szófiában, életre kelt bolgár-német társulattal. Közös célok: a két nép között tudományos, kulturális és közgazdasági tekintetben szorosabb kapcsolat létrehozása. Amannak elnöke dr. Birkner, müncheni egyet. tanár. Egy *«Deutsch-bulgarische Vereinigung»* alakult Drezdában is az ottani műegyetem rektorának, K. Gurlitt titk. tan. elnöklete alatt (okt. 23.). Még a háború elején alakult a *«Reichsdeutsche Waffenbrüderliche Vereinigung»*; a berlini főpolgármester, Wermuth, elnöklete alatt Németország, Ausztria és Magyarország között a politikai, közgazdasági és személyi kapcsolatokat akarja szorosabbra fűzni és dec. 10. a porosz képviselőházban emlékezetes ülést tartott. Részletesebben erről és a magyar bajtársi szövetségről 1916. szemlénkben emlékezünk meg.

Október 5-én Enver pasa elnöklésével megalakították a német-török egyesületet. Ez a *«Deutsch-türkische Vereinigung»* nyomban kiegészítette magát egy gazdasági központtal, mely a német kereskedőknek segítségére lesz abban, hogy Törökországban, üzleti összeköttetéseket szerezzenek. A következő hónapban újabb egyesületről hallunk: *«Deutscher Balkan-Verein E. V.»*; ennek bizalmi emberei már Bulgáriában és Törökországban járnak, hogy honfitársaik részére be- és kiviteli szállításokat biztosítsanak. Említésre méltó, hogy Berlinben *«Stanayi w Tidjaret»* c. török újság is megjelenik, mely szintén a politikai, kulturális és gazdasági viszonyok istápolását tűzte ki céljául Németország és az Izlám között. Aachenben *«Deutsch-Südamerikanisches Institut»* címmel a német kultúra terjesztése érdekében egyesület alakult (Berl. Tgbl. jún. 24.). Hogy ezek az új egyesületek valóban úttörői az új nemzetköziségnek, mely már most is túllépi Közép-európa szűk kereteit, arra a (dec. 11.) Stambulban felmerült kezdeményezések utalnak, amelyek török-perzsa szövetség megalakítására irányulnak.

A régibb intézmények közül folytatta munkásságát a nk. mezőgazdasági intézet Rómában; a központi hatalmak részére az anyaggyűjtést Laur tanár végezte Svájcban. A nk. atomsúlybizottság sem szünetelt: évi jelentése és az atomsúlytáblázat 1915-re megjelent. A tagok, írja W. Ostwald, egymással összeköttetésben álltak, ami főleg az amerikai delegátus, F. W. Clarke, búzgólkodásának köszönhető. A nemzetközi gyermekvédelmi hivatalra a háború alatt az eddiginél még súlyosabb feladatok hárultak (l. Schweizerische Blätter für Schulgesundheitspflege, 1915: 79. l.).

Nemzetközi kongresszusok, pályázatok és kiállítások. A már 1914-ben észlelt hanyatlás 1915-ben folytatódott. Így, tekintettel a háborúra, elmaradt a Montevideoba egybehívott nk. diákgyűlés, a IX. nk. börtönügyi kongresszus, amely 1915 júliusra Londonba volt ki-

tűzve, továbbá az osztrák középisk. tanároknak 1916 husvétjára tervezett közgyűlése (XII. Deutsch-österreichischer Mittelschultag) Bécsben. A kaliforniai Oaklandban megtartott nk. pedagógiai kongresszusról számos európai állammal együtt Svájc is elmaradt (N. Zürcher Ztg. 1915, okt. 18., 1390. sz.). Viszont kedvező volt a talaj és a hangulat azokra az értekezletekre, amelyeken ellenséges és megtorló intézkedésekről tanácskoztak. Ilyen volt pl. az okt. 31. Párisban tartott németellenes kongresszus a francia ipari és közgazdasági érdekek megóvása ügyében, s m. t.

A san-franciscoi világiállítás (*Panama-Pacific International Exposition*) a várakozás ellenére fényesen sikerült és a berni «Bund» szerint felülmulta a megelőző chicagai és st.-louisi világiállítást, sőt a háború ellenére anyagi nyereséggel zárult. — A berlini Zentralinstitut für Erziehung und Unterricht «Schule und Krieg» c. nagy-szabású tanügyi kiállítást rendezett; ezen hazánk a Magyar Gyermektanulmányi Társaság gyűjteményével méltóan volt képviselve (külön tudósítás Az Ujság 1915 aug. 3. sz.). Ezt a magyar gyűjteményt utóbb egészen bekebeleztek a Zentralinstitut gyűjteményébe (Orsz. Pædag. Könyvtár és Tanszerm. Értesítője 1915, 10. sz., 192. l.).

Pályázatok. Vincze Frigyes kolozsvári keresk. akad. tanár a M. T. Akadémiától 1000 frankos jutalmat nyert pályaművéért, amelyben a keresk. oktatásügy hazai és külföldi állapotát s az e téren szükséges reformokat tárgyalja. A göttingai egyetem bölcsészeti kara a következő Bencke-féle pályátételt tűzte ki: «A németalföldi és a francia nyelv a nép, a közélet és az irodalmi kultúra terén Flandriában és a középkorban». Zürich városa 80,000 frankra menő jutalmakkal nk. pályázatot hirdetett a várost és környékét felölelő általános építkezési tervre. Határidő 1917 jún. 30. A 11 tagból álló bírálóbizottságba 2 német építészt is meghívtak. Pótlólag említjük, hogy az 1913. évi százkoronás Rákóczi-pályadíjat, melyet évenként a kecskeméti középiskolák ama tanulójának adnak, aki a Rákóczi-korabeli eseményekről megfelelő pályamunkát nyújt be, Janson Vilmosnak, egy newyorki születésű fiúnak adták ki, aki Kecskeméten tanult meg magyarul és a kegyesrendi gimnázium VIII. osztályának tanulója volt.

II. Egyéb mozgalmak. A főiskolák terén folytatólagosan és több irányban megérzett a háború hatása. Ez legközvetlenebbül a külföldi hallgatók számának további csökkenésében nyilatkozott meg. A német műegyetemek erre vonatkozó adatait a Berl. Tagbl. apr. 14. sz. sorolja fel részletesen; míg a Frankf. Ztg. nov. 20. sz. a Vorwärts nyomán közli azokat az irányelveket, amelyek a jövőben irányadók lesznek külföldi hallgatóknak német főiskolákon való felvételében.

A varsói egyetemet és műegyetemet nov. 15. nyitották meg

ünnepélyesen v. Beseler kormányzó jelenlétében. «A háború közepette olyan kulturális cselekedet ez, írta a Nordd. Allg. Ztg., amelyhez foghatót ellenségeink nem mutathatnak fel.» Az egyetemen van róm. kath. theol., jogi, államtud., bölcsészeti és mennyiségtan-term.-tud. fakultás. Az előadások nyelve lengyel, a tanárokat a lengyel tudósok közül szemelték ki, részben pedig Németországból és Ausztriából hívták meg; a tanszabadság olyan, mint a német egyetemeken. (Lásd: Deutsche Hochschulfreiheit a. d. Universität Warschau, a Nordd. Allg. Ztg. után Berl. Tagbl. nov. 16.; Europäische Gedanken, u. o. nov. 18.; Die Warschauer Hochschulen v. Dr. P. Harms, u. o. nov. 19., 591. sz.; Háború és kultúra, Az Ujság, nov. 17. v. c.).

Politikai íze van a következő főiskolai eseményeknek. A belgrádi egyetem legtöbb tanárát Francia- és Olaszországba küldték azzal a megbízással, hogy az ország fennállása, illetőleg visszaállítása érdekében buzgólkodjanak (N. Fr. Pr. máj. 9.). A belga egy. tanárok Oxfordban tartották előadásait, jórészt háborús tárgyokról (Extension universitaire belge; Frankf. Ztg. nov. 24.). A bukaresti egyetem rektorválasztása alkalmával a három jelölt politikai hitvallása fontos szerepet játszott (nov. 13.). Az olasz főiskolákat «megtisztítani» igyekeznek az osztrák és német tanároktól. Ezt a római egyetem bölcsészeti fakultásán kezdték s kérvénnyel fordultak a közokt. min. -hez, hogy onnan mozdítsa el az osztrák Dr. Herm. Löwy, az archæologia r. tanárát és a német Dr. Jul. Belochot, az ókori történelem r. tanárát (dec. 12.). Massaryk T. G. dr.-t, a prágai cseh egyetem rend. filozófiatanárát, aki onnan megszökött, az egyetemi fegyelmi tanács előterjesztésére az osztr. vall. és közokt. miniszter állásától megfosztotta. Ezeket a híreket kellemesen ellensúlyozzák a következő üdvözlések. A lengyeli egyetem rektora, dr. Twardovszki Kázmér, lengyel levélben válaszolt dr. Márki kolozsvári egy. rektor magyar és lengyel nyelvű üdvözlő iratára Lemberg felszabadítása alkalmából (aug. 7.). A szövetséges seregek Szerbiában való áttörési sikerei alkalmából a bécsi egyetem üdvözlő táviratokat küldött a szófiai és konstantinápolyi egyetemeknek. E két egyetem rektorainak választávirata ünnepli a fegyverbarátságot, valamint a szövetségesek jövőbeli kulturális közöségét (l. a bécsi lapok nov. 24. sz.).

A tokiói egyetem valamennyi német tanára a koronázási ünnep alkalmából japán rendjeleket kapott (Frankf. Ztg. nov. 26.). A lausanne-i egyetem dec.-ben mozgalmat indított meg egy hadifogságba jutott egyetemi hallgatók részére alapítandó svájci egyetem érdekében. Eszerint a semleges államok egyetemei közös beadványban arra kérnék a hadviselő feleket, hogy az illető foglyoknak becsület szó ellenében engedjék meg a tartózkodást Svájcban. — Genfben okt. 5. Decrue

egy. tr. elnöklésével bizottság alakult, amely magára vállalta a német fogolytáborokban levő francia, belga és orosz tanítók, tanárok és egy. hallgatók szellemi és anyagi gondozását. A német főiskolák rektorai szintén bizottságot szerveztek, mely a hadifogságba esett német egy. hallgatókat könyvekkel látja el. — Amikor a svájci szövetségtanács elnöke fogadta az új bolgár követet, Toscheffet, a hivatalos «Echo de Bulgarie» (november 17.) többek között utalt arra, hogy a bolgár értelmiség jórésze évtizedek óta előszeretettel keresi fel a svájci főiskolákat.

Előadások. A nemzetköziség jegyében álló előadások mindkét hatalmi csoport keretében megszorodtak, eleven bizonyosságnak, hogy a közművelődésnek az ország határain túl érvényesülő összekapcsoló ereje mint ok és okozat változatlanul megvan. Ime néhány adat időrendben a mi táborunkból. A bécsi «Verein der Freunde des humanistischen Gymnasiums», amely évi közgyűléseire rendszeren külföldi szakfériákat szokott előadókul meghívni, 1915-ben Berzeviczy Albertet hívta meg, aki jún. 7. tartotta meg a bécsi császári akadémia dísztermében az egyesület ünnepi közgyűlésének keretében «Humanismus und Weltkrieg» c. előadását. Főleg azt fejtette ki, hogy a humanisztikus műveltség a nemzeteket egybekötő közös szellemi kincsek és szellemi ideálok birtoka, amely sohasem volt akadály a nemzeti nyelvek és irodalmak fejlődésének és felvirulásának, ellenben hivatva van a túlzó nemzeti sovinizmus és fajgyűlölet által támasztott mai világháború rombolásai után a nemzetek újabb békés közeledésének és közös munkálkodásának előkészítőjéül, közvetítőjéül szolgálni. (Erről az előadásról a magyar, az osztrák és a német tanügyi sajtó is megemlékezett; a *M. P.* is 1916, 200. l.; *Irodalom.*) — Október közepén Aage Madelung, a magyarokkal annyira rokonszenvező skandináv író tartott Budapesten előadást háborús élményeiről. — Decemberben Máday Andor dr. hazánkfia, a neufchâteli egy. tanára, a berni Freistudentenschaft keretében fejtegette Ausztria és Magyarország kulturális hivatását és vívmányait, hangsúlyozva a szabadság eszméiért folytatott küzdelmeinket. — Perfall Károly br.: «Viszonyunk a külföldi irodalomhoz» c. és a kölni irod. társaságban nov. 16. tartott előadásában némi megrovással mutatott rá arra, hogy a németek a külföldi irodalmak neves alakjait rendszeren hőökké avatják, majd így fejezte be: «Amint minden francia elsősorban francia, minden angol pedig angol, úgy minden németnek elsősorban németnek kell lennie.» A német építészek szövetsége elfogadta a bécsi «Zentralvereinigung der Architekten der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder» abbeli indítványát, hogy a német és osztrák építészszövetségek tagjai csereelőadásokat tartsanak (Berl. Tagbl. dec. 11., 632. sz.).

Ezek az *Austauschvorträge* méltóan sorakoznak a tavaly említett *Austauschkaufleute* mellé (l. M. P. 1915, 510. l.).

Tanfolyamok. A genfi egyetem szünidei tanfolyamán az előbbi évek átlagos 300-as létszámával szemben a hallgatók száma 1915-ben csak 60 volt, ezek között is 50 a német Svájcból. A Lausanneban júl.-aug.-ban és aug.-szept.-ben tartott szünidei tanfolyamok tervét a bécsi Zeitschr. f. d. Realschulwesen közli (1915, 278. l.).

Tanulmányutak tekintetében a Balkán lép előtérbe, mely mind élénkebb összeköttetéseket teremt velünk, Németországgal és Ausztriával. Így a török kormány először Ahmed Agajew tanárt küldte Berlinbe a főiskolai intézmények és a könyvtárak tanulmányozására (Berl. Tagbl. jún. 7., Zeitgeist c. mell. külön cikkben méltatja); majd júl. havában Halid Sia bej költőt és konstantinápolyi egy. tr.-t, akinek a német kulturáról a helyszínén szerzett tapasztalatai először a «Tanin»-ban, majd könyvalakban is megjelentek.

A *sportok* nemzetközisége terén szintén visszaesés mutatkozik. A bécsi Fremden-Blatt aug. 9. sz.-nak sportmelléklete «Der Weltkrieg und die sportliche Weltorganisation» c. kifejti, hogy a háború jó időre véget vet a sportbeli nemzetköziségnek, mely azonban belső, tárgyi szükséglet lévén, majdan ismét fel fog támadni. A Berl. Tagbl. nov. 4. (564.) sz. «Die Zukunft der Olympiaden» c. cikke megokolással közli azt a 9 tételt, amelyet a német atletikai sporthatóság a jövőre nézve megállapított. Ezek erősen hangsúlyozzák a sportok német nemzeti jellegét, amely a versenyek nemzetközi jellegével összeegyeztethető. A nemzetközi céllövő szövetség (*Union internationale de Tir*) elnöke, M. Mérillon, 21 résztvevő államhoz intézett kérdéseknek eredményeként a többség kívánságára feloszlott (Berl. Tagbl. nov. 24; Magyarország, Szerbia, Kanada és Feru nem válaszolt.)

A nemzetköziséggel kapcsolatos *nyelvi mozgalmakkal* ezen a helyen egy ízben már külön és részletesen foglalkoztunk (l. «A háború és a nyelvek», M. P. 1916, 227—246. és 343—353. l.). Az időközben felmerült újabb jelenségekről jövő évi szemlénkben fogunk összefoglalóan beszámolni.

III. A magyarság a nemzetközi mozgalomban. A szövegben említett adatokat és tényeket még a következőkkel egészíthetjük ki. 1915-ben folytatódott és, mint látni fogjuk, 1916-ban még nagyobb arányúvá lett a Balkán-íjak vándorlása Magyarországba. Okt.-ben két konstantinápolyi ifjú iratkozott be a nagyszabeni reáliskolába; nov.-ben a bpesti muzulmán hitközség elnöke arra kérte a fővárost, hogy Bpsten helyezzen el nagyobb számú török ifjút, akik nálunk az elektrotechnikus és gépgyári mesterséget óhajtják elsajátítani. — A M. T. Akadémia tavalyi nagygyűlésén külső tagul t. k. megválasztotta Stumme

Jánost, a Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft szerkesztőjét, lipcei egy. tanárt, a német-keleti társaság ügyvezetőjét. Stumme nov. 2-án tartotta meg székfoglalóját a berber-népekről az akadémia I. osztályában magyar nyelven és ugyanígy válaszolt az osztályelnök üdvözlésére. A M. T. Akadémia márciusi összes ülésén Beöthy Zsolt azt indítványozta, hogy azokat az idegen helyneveket, amelyeknek történelmileg kifejlődött és közhasználati magyar alakjaik vannak, a magyar szövegű kiadványokban a magyar elnevezéssel nevezzék. Kéri egyúttal, hogy a hivatalos élet hivatalos kiadványaira vonatkozólag hasonló kérelemmel forduljanak a kormányhoz. Nem érdektelen, hogy az erdélyi menekülés idejében a P. Ll. hasábjain megjelenő Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt egyik cikkében Beöthy indítványával okolta meg azt, hogy a szászok következetesen a magyar helységeknek német elnevezéseit használják. Targyánál fogva ide tartozik Szekula Gyulának a P. Ll. 1916 okt. 6. sz.-ban megjelent cikke: «Ungarische Städtenamen im deutschen Reichskursbuch». — Berlinben német kezdésre, de az ottani magyar egyesület lelkes közremunkálásával Német-Magyar Egyesület alakult: első cselekvése az volt, hogy a Neue Freie Hochschulé-n megkezdte a magyar nyelv tanítását. Azután külön előadásokban Magyarországot, az ország történelmét és természeti szépségeit ismertetik (Az Ujság, okt. 24.). — December havában tárgyalások indultak meg abban az irányban, hogy a Magyar-Bosnyák Gazdasági Központ általános Balkán Központtá alakuljon át, mely működési körébe bevonná az egész Balkánt. — A külföldi szakfolyóiratok, sőt a napisajtó is gyakran emlékeztek meg oktatásügyünkről. A Bostonban megjelenő *Education* 1915 febr. száma a legnagyobb elismerés hangján nyilatkozik a magyar tanügyről és behatóan ismerteti ipari szakoktatásunkat. A *Neues Wiener Journal* (szept. 25.) az ideges gyermekek budai áll. intézetéről közöl tárcát; ennek magyar fordításával a Népt. Lapja 42. sz.-ban találkozunk, — Sajnos, még mindig előfordul, sőt az alapos német tanügyi sajtóban is, hogy rólunk többekévesebbé téves közlemények jelennek meg. A «Deutsche Blätter für erziehenden Unterricht» okt. 1. sz.-ban megjelent «Österreich» c. próbatanítás tévedéseiről az Orsz. Pæd. Könyvtár és Tanszerm. Hiv. Értesítője (1. 1915: 11—12. sz., 226. l. és 1916: 1—2. sz., 34. l.) rántotta le a leplet és egyben gondoskodott az elégtételt nyújtó helyreigazításról. (L. még: *Irodalom.*)

Ausztria és Magyarország. A világháború kedvezően hatott hazánknak közvetlen szomszédos nemzetközi viszonyaira, amennyiben közművelődési téren is megerősödött az a meggyőződés, hogy a birodalom két fele egymásra van utalva. Dr. R. v. Wettstein bécsi egy. tr. «Háború és politika» c. jún. 21. tartott előadásában kívánatosnak

mondta, hogy Ausztria és Magyarország között a jövőben élénkebb érintkezés és csereviszony jöjjön létre. — A bpesti filharmónikusoknak bécsi vendégszereplése alkalmával az ottani vezető lapok külön cikkekben fejtegették a két nemzet üdvös együttműködését (nov. 8.). Ezt a kölcsönös megértést szolgálja egy rövid, ezen a helyen megjelent cikk «Szomszédaink és magunk megismerése» Benisch A.-tól, a szerkesztő utóiratával (*M. P.* 1916, 72—73. l.). Sajnos, hogy mind politikai, mind közművelődési téren odaát zavaró hangok is támadtak. (L. pl. Centralisztikus pedagógia: *O. K. T. K.* 1916/17, 3. sz.). — Itt említjük, hogy a Bécsben 1913-ban alapított és Dr. Doubrava tr. vezetése alatt álló cseh magángimnáziumot, amelyet 300 mindkét nembeli tanuló látogatott, a városi hatóság okt. 29. feloszlatta.

IV. Németország a nemzetközi mozgalomban. A németeknek szellemi térfoglalása különösen a szövetséges Balkán-államokban felette jelentős. A német napilapokban és szakfolyóiratokban állandóan napirenden van a törökországi német iskolák ügye, úgyszintén a németeknek hivatása a török iskolaügy újjáalakítása érdekében. Ennek eredményei máris mutatkoznak. A török közokt. miniszter, Sükri bej, meghívására és a német kormány beleegyezésével dr. Schmidt titk. tan., a külföldi német iskolák addigi intézője a német külügyminiszteriumban, miniszteri tanácsadói minőségben (*müsavir*) elvállalta az ottomán közoktatásügy újjászervezését német mintára az eddigi francia helyett. Schmidttel még 4 német tanfőrfő ment Konstantinápolyba (*Blätter für höh. Schulwesen*, 1915 ápr. 7., 208. l.). Aug. 23. jelentik Konstantinápolyból, hogy az ottani egyetemre 17 német tudóst fognak meghívni, akik valamennyi szakot képviselik. Az előadás nyelve török, amelynek elsajátítására a tanároknak egy évi időt engedélyeznek. Addig is németül tudó török asszisztensek fogják az előadásokat török nyelvre lefordítani és a tanároknak a gyakorlatoknál segédkezni fognak. Ezek a gyakorlatok, jegyzi meg német forrásunk, különösen fontosak, mert céljuk nem az ismeretek közlése, hanem be- és rávezetés a módszeres tudományos munkálkodásra. A német tanárok, akik 5 évre szerződtek, nov. 9. kezdték meg előadásaikat. Az első előadást Nord tanár tartotta török nyelven az európai államok magánjogáról. Az egyetemről fognak egyúttal kikerülni az új középiskolai tanárok. A német szakköröknek ebbeli szerepéről és hivatásáról számos cikk számol be részletesen. Ime néhány közülök. *Deutsches Schulwesen in der Türkei*, von Dr. E. Schairer (Frankf. Ztg. jún. 30.). *Deutsche Schulen in der Türkei*, v. E. Ludwig (Berl. Tagbl. júl. 1.; közli a Jessen-féle Pädag. Rundschau szept. sz.-ban, 270—71. l.). *Die Schule in Adana. Deutsche Bildung in der Türkei*, v. L. Brieger (Berl. Tgbl. júl. 10. tárcsa, ismerteti az illető iskola 1. németnyelvű értesí-

tőjét). *Deutsche Wissenschaft in der Türkei* (Berl. Tgbl. aug. 23., a meghívott egy. tr.-okról szól), *Im «Haus der Wissenschaft»*. *Die deutschen Professoren im Fez*, v. Dr. W. Feldmann, Konstantinopel (Berl. Tgbl. dec. 4. v. c.). *Aus der Türkei* (Neue Zürcher Ztg. dec. 19., 1753. sz., v. c.). — Bulgária és Németország szellemi közeledését a következő adatok szemléltetik. A szófiai «*Utro*»-ban Arnaudow tanár azt írja, hogy a bolgárok eddig valamennyi kultúrnemzetnél jártak iskolába, most azonban végre megkapták a legjobb tanítót: Németországot, mely győzelmei és kiváló nemzeti erényei révén hivatott arra, hogy valamennyi nép élére álljon és tanítómeesterük legyen. Ennek gyümölcseit a bolgárok máris élvezik, mert egyetemüket és többi iskoláikat német mintára szervezték és tanítóik legjava Németországban tanult (Frankf. Ztg. dec. 6.). Ennek a (német) lapnak nov. 18. sz.-ba Max Roloff «*Deutsche Pionnierarbeit in Bulgarien*» c. cikket ír, amelyben a szófiai és filippopoli német iskoláról is megemlékezik. A szófiai német iskola 1887-ben nyílt meg 7 tanulóval; 1914/15-ben 272 tanulója volt, akik közül 32 németbirodalmi, 27 osztrák és magyar, 183 bolgár, 9 török, 9 orosz, 4 szerb; 3 román, 2 olasz, 1—1 görög és francia. Ez a méltán nemzetközinek nevezhető iskola épp oly nyilvános jogú, mint a többi bolgár népiskola. — Lodzban az 1915/16. iskolai évvel valamennyi zsidó iskolában megkezdték a német nyelv tanítását. Ugyanott novemberben megnyílt egy német algimnázium. — Az «*Allg. Schulblatt für den Regierungsbezirk Wiesbaden*» nyomán a Frankf. Ztg. dec. 22. sz. egy orosz-lengyelországi német népiskolát ismertet. — A varsói iskolai bizottság aug.-ban elhatározta, hogy a népiskolák tantervéből törli az oroszot és azt a középiskolákban is csak szabadon választható tárgyként tanulhatják azok, akiknek szülei kívánják. A német hatóságok ama németesítési törekvése ellen, hogy a német nyelvet a népiskolában kötelezővé teszik, a lengyel tanítók felterjesztéssel éltek. A varsói egyetemről már fent II. alatt szóltunk.

Az orosz-lengyelországi tanügy. Varsói lapok szept. 15. jelentése szerint Hindenburg tábornagy rendeletet adott ki a németek megszállotta Orosz-Lengyelország Visztula-balparti területén a tanügy rendezésére. Eszerint a legfőbb iskolai hatóság a lengyelországi polgári igazgatás kezébe kerül. A magánintézetek felállítását is ez engedélyezheti. Minden közép- és népiskolában fel kell venni a lakosság gyermekeit korlátozás és a vallásra való tekintet nélkül. Csak a népiskolákban van vallási elhatárolás, t. i. minden gyermek lehetőleg vallásának megfelelő iskolába kerül. A vallásoktatást az egyes felekezetek maguk látják el a polgári hatóság felügyelete alatt. A már fennálló iskolákat nem érinti az a rendelet. Az iskolák fenntartási

költségeit a községek viselik. Az előadási nyelv a német és zsidó iskolákban a német, a többiben pedig a lengyel. Az orosz nyelv nem lehet oktatási nyelv. A német nyelv a közép- és felső iskoláknak tárgya lett. A tankönyveket a német polgári hatóság engedélyezi. Orosz tankönyveket nem szabad használni. A német és zsidó tanítók hivatalos nyelve a német, a többieké pedig a lengyel és a német.

Belgium. Brüsszelben jan.-ban ismét megnyitlak a Deutscher Schulverein iskolái; a német hiv. hatóságok jelenlétében júl. 19—20. tartották meg a záró- és érettségi vizsgálatokat. A Magdeburger Zeitung jelentése szerint okt. 1. további 400 belga népiskolát nyitottak meg a német hatóságok és egyúttal elrendelték az általános iskoláztatási kényszert.

V. Német világhatalmi törekvések. Éppen nem csodálkozhatunk azon, hogy a német fegyverek győzelmének, a német technika, közgazdaság és szervezetség sikereinek hatása alatt ennek a népnek öntudata hatalmasan fellendült és abban a szent meggyőződésben nyer kifejezést, hogy reájuk minden téren az egész világra kiterjedő hivatás vár. Se szeri, se száma azoknak az előadásoknak, cikkeknek, röpiratoknak és könyveknek, amelyek ezt a könnyen a végtetekbe sodró kérdést tárgyalják. Tartsunk ezeken rövid tájékoztató szemlét.

W. Heine képviselő a Frankf. Ztg. nov. 7—8. sz.-ban *Weltmachtpolitik* c. vezércikkeiben a németek jövő világpolitikai szerepe érdekében t. k. a rendszeresen folytatott népesedési mozgalmat sürgeti. Ugyanannak a lapnak nov. 18. sz.-ban Max Roloff t. k. ezt írja: «A német világnyelvnek uralkodnia kell majd Belgrádtól Konstantinápolyig és egész Perzsia belsejéig, ahol valamennyi népnek szíve kétségkívül már most érettünk, németekért dobog.» Paul Rohrbach *Deutschlands Lage in der Welt* c. előadásában megállapítja, hogy a háború tanúsága szerint a németek a mennyiséggel szemben a minőséggel győznek (Hamb. Fremdenblatt, dec. 5.).

Felemlítünk néhány idevágó német röpiratot is. Paul Natorp: *Von der Gerechtigkeit der deutschen Sache. Ein Wort an unsere Brüder im Felde* (München, Callwey, 25 Pf.) c. füzetében azt bizonyítja, hogy a németek igazságos ügyért szálltak síkra. Alfred Weber a németek világhivatásáról elmélkedik *Gedanken zur deutschen Sendung* c. könyvecskéjében (Sammlung von Schriften zur Zeitgeschichte, 13. köt., Berlin, Fischer, 1 m.). Ugyanezt sürgeti Dr. E. Bergmann: *Die weltgeschichtliche Mission der deutschen Bildung* (Schriften zum Weltkrieg, Heft 1., 59 S., Gotha, Perthes, 80 Pf.) c. írásában, amelyben honfitársait felhívja a német szellem mozgósítására és új ország-részek meghódítására a német eszme részére. Hogy mi legyen ez a világeszme, arra megfelel Artur Bonus: *Für welchen Weltgedanken*

kämpfen wir? c. röpirata (144. Flugschrift des Dürerbundes, München, Collwey, 25 Pf.). A német nőkre váró új hivatást Rohrbach fejtegette *Die deutsche Frau und der Weltgedanke* c. előadásában nov. 28. az Auslandsbund deutscher Frauen c. szövetségben. Végre Berlinnel mint világközponttal foglalkozik a Frankf. Ztg. dec. 11. sz.-nak *Berlin als Weltzentrum* c. tárcája.

A külföldnek német nézőpontból való tanulmányozása és német érdekek szempontjából való értékesítése hatalmasan fellendült. A *Verein für das Deutschtum im Ausland (Allgemeiner Deutscher Schulverein)* okt. 3. Münchenben tartott hadi közgyűlésén az a vélemény is elhangzott, hogy a háború hatása alatt a németységnek és elsősorban *nyelvi jogainak* Ausztriában és *Magyarországon* is meg fogják végre adni a régóta nélkülözött érvényesülést (Frankf. Ztg. okt. 4., 275. sz.). A német külügyi hivatal ebben az évben is 1½ millió márkát utalványozott külföldi német közművelődési célokra, főleg iskolákra (Berl. Tgbl. márc. 27.). A Kampfmeier tanár vezetése alatt álló *Deutsche Auslandsbibliothek* Berlinben felhívásban utal a keleti szomszédok, főleg Orosz- és Lengyelország jobb megismerésének szükségességére (P. Lloyd, júl. 1.). A württembergi király jelenlétében dec.-ben nyitotta meg Dr. Uhlig Stuttgartban azt a maga nemében páratlan kiállítást, mely a németységnek a külföld művelődésében való szerepét szemlélteti. Ezt a kiállítást a «Verein für Handelsgeographen und Förderung deutscher Interessen im Auslande» szervezte s állandó muzeumként fogják megőrizni (l. *Ein Museum für Auslandsdeutschtum*, Berl. Tgbl. dec. 4., 619. sz.).

A nagyhatalmaknak politikai küzdelme megett segítően lép fel közgazdasági és szellemi versengésük. A nagy ellentéteket már nem pusztán fegyverekkel döntik el, hanem latba vetik a közgazdasági erőket kereskedelem és árútermelés alakjában, továbbá a technika, a tudomány, szervezkedés, izlés stb. képében megnyilatkozó szellemi erőket. Imé, a közgazdasági ellentétek érlelte fegyveres és politikai összeütközést ez úton vívják meg egyesített közgazdasági, szellemi és lelki erőkkel, amelyeknek ebben a küzdelemben döntő szerep jut. Így ír Friedr. Niebergall, heidelbergi egy. tr. (*Weltvölkische Erziehung*, Pädag. Blätter 1915, 10. sz., 394. l.). Ezzel eljutottunk a kérdés pedagógiai oldalához, ahhoz a német neveléshez, mely a német népet nemzeti, de egyúttal világhatalmi eszményeinek elérésére képesíti. Erről bővebben szölvünk «A világháború egyetemes nevelés- és iskolügyi tanulságai» címen (l. Päd. Ertesítő, 1916.). Ezúttal egy újabb vallomás alapján kézzelfogható módon mutatjuk be ezeket a szellem-erkölcsi imperialisztikus törekvéseket. W. Hegeler, a Berl. Tgbl. haditudósítója, lapjának dec. 16., '642. sz.-ban így ír az általuk meghódi-

tott területekről: «Ami közművelődéssel találkozunk az országban, azt a németek vitték oda. Német alapon szervezték az iskolákat, amelyekből még a legkisebb falura is jut. Német műveltsége van a legtöbb orvosnak és német könyvekre akadunk még szerény háztartásokban is. Németek a gyárak előmunkásai és németek ott a gépek is.» Ez az elnémetesítés, mely kiterjed a közművelődés egyéb tényezőire: a színházra, sajtóra stb., éber figyelemre kötelezi még a szövetségeket is, ha nemzeti közművelődésük önállóságát és függetlenségét továbbra is fenn akarják tartani.

Az ilyen korlátlan és kíméletlen világhatalmi törekvés nincsen veszély híján, mert nem számol azoknak a népeknek nemzeti öntudatával, amelyeket magának alárendelni igyekszik és amelyeknél többé-kevésbé ellenáramlatokat, sőt ellenszenvet vált ki. Jól mondja egy svájci író, Hermann Kesser, hogy a pángermanizmus gyujtószava felülvizsgálatra szorul (N. Zürcher Ztg., nov. 18., 1554. sz.). De maguk a higgadtabb németek is felemelik intő szavukat. Lic. Lusken, ev. lelkész, *Imperialismus und Ethik* c. előadásában elismeri ugyan, hogy a világhatalmi törekvés túlnépesedés esetében, továbbá közgazdasági és közművelődési okokból saját népünknek tartozó erkölcsi köteleességszámba megy, de e belső és befelé irányuló felelősséggel összeegyeztethető a többi népek és kultúrájuk megértő vezetése és irányítása, azonban nem fér vele össze a világhatalmi mámor, az angoloknak sajátos univerzál-imperializmusa (Frankf. Ztg. nov. 19.). Maga Eucken Rudolf is ennek a mérsékelt iránynak híve. Nov. 22. *Der deutsche Idealismus und die Aufgaben der Gegenwart* c. előadásában t. k. így szól: A német idealista a világot munkássága műhelyének tekinti és a világ előbbrevitelében *munkatársnak* érzi magát, akit világbátorság, de egyúttal végtelen komolyság tölt el. Az életet az örökkévalóság szempontjából kell tartalmilag értékelnie és a kultúra minden terén függetlenítenie kell magát a hisztorizmustól. Az önkénynek és önzésnek el kell tűnnie az állam és az emberiség továbbfejlesztésének közös célja mellett és helyre kell állítani az egyensúlyt a német lelikultúra és munkakultúra között.

VI. Az új nemzetköziség. Szellemi téren folytatódott a nemzeti és nemzetközi irány békés küzdelme. Amaz a háborús események hatása alatt, érthetően, állandóan erősödött, ellenfeleinknél kétségbeesett gyűlölséggé fokozódott, míg a mi táborunkban, tekintetünk bizalommal a jövőbe irányítva, higgadtabb felfogásnak adott helyet, mely a két irány békés együttműködésének lehetőségét hangoztatta. A magyar szellemi kultúra érvényesülését fejtegette lelkesen Bárczy István polgármesteri székhelyében (l. bpesti napilapok nov. 18. sz.). Ifj. Andrassy Gyula gf.-nak ezt a mondatát: «Legyünk mentől euró-

paiabbak, de egyszersmind mentől magyarabbak», a németek is idézik. Ez európeizmus mellett kardoskodik Max Scheler is háborús könyvében (Frankf. Ztg. nov. 29., tárca). Ennek természetes folytatása a Naumann féle középeurópeizmus, mely ezidőszert leghevisebben fejezi ki az új, mondhatnók nemzeti nemzetköziséget. A Külügy-Hadügy dec. 12. sz.-nak Hamburgtól Bagdadig c. vezércikke szerint a mostani világháborúból germán-turáni világalalom fog kialakulni. Fr. v. Liszt a bécsi Urániában okt. 21. tartott előadásában úgy látja, hogy a német tudományos gondolkodásnak a kelet képzetével való társulása útján új kultúra fog fejlődni, mely páratlan nép- és színpompájával szinte valóra fogja váltani Goethenek a Westöstlicher Divanban kifejtett álomképét. Viszont tudomást kell vennünk arról, hogy Németországban van egy erős áramlat, mely ellenezsége a régi nemzetköziségnek. Ezt vallotta Ludwig Fulda író Bécsben febr. 18. tartott előadásában (*Deutsche Kultur und Ausländerei*). A Pädag. Zeitung szept. 2. k. (35.) sz.-ban pedig *Soll das ausländische Schulwesen noch weiter Gegenstand unseres Studiums sein?* c. cikk szerzője azt mondja, hogy ez a háború a németeket kigyógyította a tanügyi külföldieskedésből, amelynek tanulmányozását azonban az esetleges tanulságok kedvéért nem szabad elhanyagolni.

Ez az új nemzetköziség abból a meggyőződésből fakadt, hogy a középeurópai államok gazdaságilag is egymásra vannak utalva. A mozgalomnak egyik világszerte ismert előharcosa Naumann Frigyes, aki 1915 őszén megjelent és ma már 100,000-nél több példányban elterjedt *Mitteleuropa* (Berlin, G. Reimer, 299 l., magyar ford. Kircz Andornétól, Bpest, 1916, Politzer) c. könyvében messze túlmegy a német-osztrák-magyar gazdasági közösségen. Együtt ültünk a háború közgazdasági fogházában — írja — együtt küzdöttünk, együtt akarunk élni. Középeurópa a háborúnak gyümölcse; ez a gondolat kell hogy foglalja magában mindhárom ország valamennyi elméjét. Ezt a célt szolgálják az új. n. bajtársi szövetségek is, amelyeknek német anyaintézetéről már fent I. alatt megemlékeztünk. — Mi sem természetesebb annál, hogy ez az új nemzetköziség, szakítva a régi hagyományokkal és a háború tüzeből kerülve ki, inkább ennek nyomdokain halad és mintegy párhuzamosan követi a politikai és katonai szövetséget és a máris előkészített közgazdasági fejlődést. Dr. Fr. Klein, volt osztrák igazságügyminiszter, *Die Kulturgemeinschaft der Völker nach dem Kriege* c. munkájában már utalt is erre a háborúban és békében szükséges együvértartozásra, mondván, hogy a két központi hatalomnak a tárgyalóteremben épp úgy egybe kell fornia, mint a csatatéren. Utána Fr. v. Liszt (említett előadásában) vallotta, hogy a központi és délkeleti hatalmak kapcsolatából új nemzetköziség fog támadni.

Mint hogy ellenfeleinknél hasonló jelenséggel találkozunk, a következő évtizedben egy-egy központi és entente-beli nemzetköziségre lehetünk elkészülve, amelyek az idők folyamán, főleg a semleges államok közvetítése folytán, egymáshoz remélhetőleg ismét közeledni fognak.

Valóban mind sűrűbben hangzik fel az a követelés, hogy a Németország, Ausztria és Magyarország között fennálló politikai és katonai szövetséget a háború után még szorosabbra kell fűzni és az államélet egyéb területeire is kiterjeszteni, így elsősorban közgazdasági térre, aminek érdekében máris sokat tanácskoztak. (Ennek felette gazdag irodalmára utaltam a «Kulturgemeinschaft» c. cikkemben, Neue Jahrb. für Päd. etc. 1916, I. sz.). Andrassy Gyula gr. a Deutsche Rundschau-ban *Die Entwicklung und die Ziele Europas* c. tanulmányában, majd a Neue Freie Presse nov. 7. sz.-ban *Die Vertiefung des Bündnisses mit Deutschland* c. vezércikkében, amelynek ugyanott a nov. 9. sz.-ban visszhangja támadt egy kiváló osztrák politikus részéről, a szövetség ilyen mélyítésének és kiterjesztésének szükségét fejtegette. Andrassy odáig megy, hogy olyan katonai egyezményre is gondol, amely a szövetséges hadseregek egyenlő kiképzését és felszerelését biztosítaná és azt, hogy a tisztek egymással már béke idején megismerkedjenek. Ugyanerről szólt Plener Ernő br. a középeurópai gazdasági egyesületnek Bécsben tartott közgyűlésén (N. Fr. Pr. dec. 23.). Az osztrák főiskolai tanárok megelőző tanácskozások alapján, amelyeken Fr. Naumann is részt vett, 885 aláírással ellátott nyilatkozatban a Németországgal való szorosabb szövetség mellett foglaltak állást (N. P. Journal dec. 25. és Frankf. Ztg. dec. 27.).

Mindezek a mozgalmak nagy figyelemben részesültek és élénk visszhangot keltettek Németországban, ahol maga a császár már a háború elején mondott trónbeszédében t. k. így szólt: «Ausztria és Magyarország mellé nemcsak szövetségi kötelességünk szólít minket. Reánk hárul egyúttal az a hatalmas feladat, hogy a két birodalom régi műveltségi közösségével megvédjük saját állásunkat az ellenséges erők rohama ellen» (idézi a N. Fr. Pr. nov. 28. sz. «Die Freude am Bündnis» c. v. c.). Radoslawow bolgár min. elnök nov. 25. sürgönyében is azt hangoztatta, «hogy a közösen ontott vér közös békemunkára is fog bennünket buzdítani és összeforrasztani».

Hogy ebben a középeurópai szövetségben minket, háborús szereplésünknek megfelelően, kiváló hely illet meg, abban magyarok és németek egyetértenek. Apponyi Alb. gf. a Borsodmegyei Közművelődési Egyesületben nov. 7. nagy beszédet mondott a magyar nemzet politikai irányelveiről, amelyben kimutatta a nemzetnek óriási érdekét: a megtámadott Középeurópa megmentését (a beszédet egész terjedelmében közölte a P. Ll. nov. 8. estilapja, a nov. 9. sz. vezércikké

pedig vele foglalkozik). Khuen-Héderváry gf. abban a nyilatkozatban, amelyet a «Világpiac» szerkesztőjének tett, megismételte azt az immár kétségsbe nem vonható igazságot, hogy Magyarország földrajzi helyzeténél fogva is hivatva van arra, hogy közvetítő szerepet töltsön be Nyugat és Kelet között (P. Ll. nov. 18.). De lássunk erről néhány német tanubizonyságot. Dr. Stresemann Gusztáv, a német nemzeti liberálisok egyik vezére, meg van arról győződve, hogy némely irányban közös kulturális élet fog kifejlődni Magyarország és Németország között; minden erre irányuló törekvést magyar részről a németek legnagyobb készséggel fognak felkarolni (Világ, okt. 26.). Fr. Naumann a Berl. Tgbl. dec. 21—23. sz.-ban (*Unsere Bundesgenossen und wir*) kioktatja honfitársait, hogy Magyarországot ne tévesszék össze Ausztriával: s jöjjenek végre tisztába annak független államjogi helyzetével; majd elvül állítja fel, hogy nem elnémetesítés, hanem a szövetséges államok függetlenségének elismerése legyen a jelszó.

VII. A nemzetközi tudományos munkásság jövője. A nemzetköziség jövőjét illetőleg a nézetek, természetesen, elágazók; nekünk mégis úgy tetszik, hogy máris többségben vannak azok, akik annak feltámadásában bíznak. Régebbi erre vonatkozó adatainkat (l. Új idők, M. P. 1915, 43. l.) a következő újabb véleményekkel egészíthetjük ki. Dr. W. Scheffer *Vorbereitung auf die Zukunft* c. cikkében (Berl. Tgbl. máj. 9.) azt mondja, hogy a háború után a nk. tudományos munkálkodás ismét meg fog indulni. Max Dessoir *Wissenschaft und Internationalität* c. cikkében (Berl. Tgbl. júl. 11.) ezzel a szép mondattal találkozunk: «Még ha a nemzetköziség egyelőre összeomlott volna is, az emberiség közössége nem tűnhet el.» — Méltán feltűnt és az egész világsajtót bejárta (Az Ujság máj. 19., Pester Lloyd aug. 18., Neue Freie Presse ápr. 29., továbbfejtegeti a Neue Zürcher Zeitung aug. 15. és a svéd Enewald a Süddeutsche Monatshefte-ben, l. Berl. Tgbl. szept. 10.) egy nagy svéd napilapnak, a Svenska Dagbladetnek, a következő időszerű körkérdése: «Milyen befolyással lesz ez a háború a rákövetkező közös kulturális munkásságra?» A válaszadók között voltak t. k. a francia Henri Bergson, Salomon Reinach, Paul Sabatier, a francia svájci Romain Rolland, az angol William Ramsay, Edmund Gosse, a német Adolf Harnack stb., akiknek nyilatkozataiban természetesen kétféle vélemény nyilvánul. — Igen heves támadást intézett Németország ellen egy francia matematikus, Emile Picard akadémikus, aki a német tudósokkal minden összeköttetést meg akar szakítani, őket a nk. kongresszusokról kirekeszteni és csupán a német tudományos művekről venne tudomást (a Figaro után Frankf. Ztg. okt. 10.). A berlini egyetem tavalyi rektora, v. Wilamowitz-Moellendorff székfoglalójában visszapillantást vetve a száz év előtti németországi

állapotokra, amelyek már akkor a tudományos nemzetköziség jegyében álltak, igazi tudóshoz méltó szellemben fejtegette a tudomány nemzetköziségét, mely annyira meggyökeredzett és nélkülözhetetlen, hogy a háború után feltétlenül fel fog támadni («Commercium litterarum» Berl. Tgbl. okt. 15.). Lássunk még néhány, a két ellenséges táborból yett nyilatkozatot, amelyek a tudomány nemzetközisége mellett szólnak. Orlando olasz igazságügyminiszter a Giornale d'Italia tudósítója előtt nov. 26. igen élesen és elítélően nyilatkozott az olasz tudósok mozgalmáról a német tudomány és a német kultúra ellen. Ez a tudományos sovinizmus, szerinte, durvaságból, ostobaságból és tudatlanságból táplálkozik, a hazafiassághoz semmi köze nincsen, tehát mindenestre megvetendő. Orlando, aki mint jeles jogász több kiváló német jogtudós műveit fordította le olaszra, szentül meg van győződve arról, hogy a tudományos világ fogja legelőször megkötni a békét.

A német tud. akadémia Leibniz-napján (júl. 1.), amelyen az új akadémikusokat is felavatják, Planck főtitkár tartotta az üdvözlő beszédet s ebben az akadémia megalapítójának, a világpolgár Leibniznek szellemét és az emberiség testvérisülésére irányuló törekvéseit felidézve, emlékeztetett arra, hogy az akadémia nem torolta meg a háború folyamán külföldi tudósok részéről elhangzott, betegesen gyűlöletes kifakadásokat, mert meggyőződése, hogy a tudomány Leibniz értelmezése szerint lényegében változatlanul nemzetközi marad és a művelt nemzetek a háború után ismét meg fogják találni a jövőbeli együttműködésnek módját. — Az angol felsőház nov. 10. ülésén szólásra emelkedett egy ismert békebarát, az ősz lord Courtney és az európai civilizáció nevében kívánta a háború befejezését. A nemzeti függetlenségért lángoló szenvedély dicsóséggel teljes, mondta t. k., de ki kell békíteni a nemzetközi barátság lehetőségével, ha azt akarjuk, hogy a civilizáció össze ne omoljon («A civilizáció nevében», Az Ujság nov. 11.).

Ez a súlyos kérdés egyébként a mi köreinket és sajtónkat is foglalkoztatta. «A kozmopolitasság alkonyata» (Az Ujság, jún. 28.) c. cikk szerzője ama magyarok ellen fordul, akik életük javarészét eddig külföldön töltötték. Katona Béla «Nemzetközi kapcsolatok» (Az Ujság, júl. 18.) c. cikkében azt fejtegeti, hogy a háború után a népeknek közgazdasági tekintetben is összeköttetésbe kell egymással lépniök. A Népszava (szept. 10.) «Háború és nemzetköziség» c. vezércikkét azzal fejezi be, hogy a háború után a nemzetköziség fellendül és az eddiginél jobban terjed, mert ez a népek életszükséglete. Ugyanott megemlíti, hogy a «zöld internacionále», vagyis az agráriusoknak Rómában székelő nk. szövetezete a háború alatt is folytatta tevékenységét.

A háború után majdan ismét meginduló tudományos munkálkodásnak mintegy előhírnökei a nk. jellegű folyóiratok. Külön ki kell emelnünk, hogy ezek közt egészen új vállalat is helyet foglal, a zürichi Orell Füssli-cég kiadásában 1915 májustól kezdve havonként 1—2-szer megjelenő «*Internationale Rundschau*» (szerk. R. W. Huber Zürichben). E folyóirat eszméje egy-egy német és francia svájcitól indult ki; munkatársai között a semlegesek mellett angol tudósok is szerepelnek; a franciák, akik eleinte szintén csatlakoztak, utóbb egy ellenmozgalom hatása alatt visszaléptek. A folyóirat célja: az egymást marcangoló nemzetek belső közeledése és a béke előkészítése a hazugságok és ráfogások ellen indított hadjáratral. Ezzel kapcsolatban megemlíttjük, hogy a *Zeitschrift für internationales Recht* 25. évf.-ban (1915) Oppenheim híres cambridgei angol jogtudóstól cikk jelent meg.

A felsorolt adatok és érvek hatása alatt bátran kifejezhetjük abbeli határozott reményünket, hogy a nemzetközi tudományos munkálkodás a háború után ismét megindul.

VIII. Irodalom:

1. *Angol művek*: A Carnegie-alapítvány (*Carnegie Endowment for International Peace*) füzetes vállalatában a következő művek jelentek meg: 5. sz. *Intellectual and cultural relations between the United States and the other republics of America* (Értelmi és közművelődési kapcsolatok az Egyesült Államok és a többi amerikai köztársaságok között). By Dr. H. E. Ward. 6. sz. *Growth of internationalism in Japan* (A nemzetköziség terjedése Japánban). By T. Miyaoka (Washington, 1915, 15 l.). 7. sz. *For better relations with our latin american neighbors* (A latin-amerikai szomszédainkkal való viszonyok megjavítása érdekében). By R. Bacon (Washington, 1915, 186 l.). — *Year Book for 1915* (Évkönyv 1915-re). A 181 lapra terjedő kötet részletesen beszámol a nemzetközi és nevelésügyi szakosztály működéséről is. — *American Notes in Munich*. Published Quarterly. Edited by dr. L. Dayton Bissel-München, VI. évf. (*Die Neueren Sprachen*, 1915 111—2. l.). — *English Education in 1914 and its Problems*. By C. Brereton (*Die Neueren Sprachen*, 1914, 525—537. l.). A brémai 16. Neuphilologentag-on tartott előadás. — *Report of the Commissioner of Education*. A washingtoni közoktatásügyi hivatal (*Bureau of Education*) becses és nemzetközi jellegű évi jelentései a háború alatt nem érkeztek meg.

2. *Német művek*: a) önállóak, b) cikkek.

a) *Americana Paedagogica*. Bericht über eine Studienreise nach den Ver. Staaten. Von Prof. Friedr. Beck. (Klinkhardt, Leipzig, 1915, 138 l., ára 3 M.). — *Bericht über den IX. Verbandstag der Hilfsschulen Deutschlands zu Bonn um 24—26. März 1913* (Halle a. S. 1913, 247 l.; ezen az értekezleten Magyarország is képviselve volt; ismert. l. M. Päd. 1915, 567—70. l.). — *Berichte und Mitteilungen, veranlasst durch die Internationale mathematische Unterrichtskommission*. Heft 10. H. Weinreich: Die Fortschritte der math. Unterrichtsreform in Deutschland seit 1910. —

W. Lietzmann: Der Pariser Kongress der Intern. math. Unterrichtskommission, vom 1. bis 4. April 1914. — *Das junge Europa* (Kelet Népe). Ungarische Zeitschrift für die intern. Politik und für die Wirtschaftsinteressen der Zentralmächte und der Orientstaaten. Herausg. v. Dr. E. Halmay (Berlin, 1915, 7. évf., megj. havonkint). — *Deutsches Fachschulwesen. Zusammenstellung der Lehrziele etc. etc. der Fachlehranstalten in Deutschland, Österreich und der Schweiz* (Szerk. és kiadja C. Malcomes, Heppenheim, 1915; 4 önálló részből áll). — *Der christliche Studenten-Weltbund im Kriege*. Von P. Humburg (Deutschlands Jugend und der Weltkrieg, Heft 4; Cassel Furche-Verlag, 1915, 36 l., 40 Pf.). — *Die Kulturgemeinschaft der Völker nach dem Kriege*. Von Dr. Franz Klein (Hirzel, Leipzig, 1915 aug., 111 lap, ára 1 M. A «Zwischen Krieg und Frieden» sorozatban). — *Die amerikanischen Hochschulen*. Von G. S. Fullerton (Wien, Tempsky; Leipzig, Freytag, 1914, 111 l., 2 M.). — *Humanismus und Weltkrieg*. Von Dr. Alb. v. Berzeviczy (Wien u. Leipzig, Fromme, 1915, 19 l., ára 50 Pf.). Ezzel foglalkozik G. Widenbauer («Humanismus und Weltkrieg», Bayr. Zschr. f. d. Realschulwesen, 1915: 8—10. sz., 164—172. l.); továbbá Ad. Bechtel («Humanismus und Weltfrieden», Zschr. f. d. Realschulwesen, 1915: 138. l.). — *Schriften zum Verständnis der Völker e. gyűjtemény*, Eug. Diederichs kiadása Jenában 1915.

b) *Der Krieg und die Internationalität der geistigen Kultur*. Von Ernst Troeltsch, Prof. a. d. Univ. Heidelberg (Internat. Monatschrift f. Wissenschaft, Kunst u. Technik, I. Kriegsheft, 1914 okt. Lásd M. Pæd. 1915: 182—83. l.). — *Deutsch-österreichische Zusammenarbeit im Reiche der Schule*. Von W. Schremmer (Schaffende Arbeit und Kunst in der Schule, 3. évf., 1915, 12. sz.). — *Die Vorbildung der Diplomaten*. Von Dr. K. Strupp (Zeitschrift für internat. Recht, 1915 ápr.—máj. A szerző 25 külföldi államból közöl hiv. anyagot a diplomaták képzését illetőleg). — *Die höheren deutschen Auslandsschulen im Jahre 1903*. Von Dr. Jungbluth (Blätter für höh. Schulwesen, 1915, 35., 38., 43. sz.). — *Die deutsche Auslandshochschule und der Krieg*. Von Dr. A. Palme, Dozent am Orientalischen Seminar (I—III. Berl. Tagbl. nov. 25—27; «Verfahren wir nationenwissenschaftlich»). — *Die deutsche Auslandshochschule und das nationenwissenschaftliche Studium des Auslandes*. Von Dr. A. Palme (Berlin, E. Vohsen, 1915; kévéssel a háború elött jelent. meg). — *Erster int. Kongress für experimentelle Phonetik zu Hamburg, Apr. 1914*. Von W. Viëtor (Die Neueren Sprachen, 1914 Dez. 540—542. l.). — *Nationale oder internationale Kunst?* Eine Erwiderung. Von Dr. C. Neumann-Heidberg. (Frankf. Ztg. jún. 25.). — *Schule und Völkerverbrüderung* (Pädag. Ztg. 1916; 9. sz.); frankfurti kormányrendelet a tanfelügyelőkhöz). — *Soll das ausländische Schulwesen noch weiter Gegenstand unseres Studiums sein?* (Jessen-féle Pädag. Rundschau, 1915, 324—6. l.). — *Über nationalen und internationalen Naturschutz*. Von H. Conwentz («Aus der Natur» 8. l., megj. francia és angol kny.-ban is). — *Vom türkischen Schulwesen*. Von G. Wolff (Pädag. Zeitung. 1915: 485—6. l.). — *Von der internat. Stimmung in der Erziehungswissenschaft* (Pädag. Ztg. 1916, 9. sz.; a külföldieskedés ellen). —

Zur Psychologie des Auslandes. Von K. Bleibtren (Frankf. Ztg. 1915 júl. 4., 668. sz.).

3. *Magyar nyelvű vagy vonatkozású művek: Az állategészségügyi szolgálat Bulgáriában és a magyar érdekek.* Irta Rátz István dr. (Az Ujság, szept. 19.; t. k. foglalkozik azzal az eszmével is, vajjon a bpesti állatorvosi főiskolát nem lehetne-e olyan irányban kibővíteni, hogy ott a balkán államokból és Törökországból származó hallgatók nagyobb számban legyenek felvehetők). — *A horvátországi középiskolák háborús éve*, Benisch Arturtól (O. K. T. K. 1915/16, 14—16 l.). — *A boszniai középiskolák számának csökkenése*, ugyanattól (u. o. 23. l.). — *A sarajevói magyar gimnázium*, ugyanattól (u. o. 175—77. l.). — *Bosznia-Hercegovina középiskolái*, ugyanattól (u. o. 1914/15, 85—87. l.). — *A bremeni «Neuphilologentag»* (1914 jún. 5.) Matolcsy Lászlótól (O. K. T. K. 1914/15, 483—90. l.). — *A porosz parlament a középiskoláról és a tanári munkáról*, Székely Istvántól (u. o. 1914/15, 494—97. l.). — *A turánizmus mint nemzeti és nevelési ideál*, Sassi Nagy Lajostól (M. P. 1915: 74—5. l.). — *A turánizmus jövője*, Sassi Nagy Lajostól és X-től (O. K. T. K. 1914/15, 387—90. l., továbbá 305. l.). — *A turáni eszme és a középiskola*, Balogh Albintól (O. K. T. K. 1915/16, 414—17. l.). — *Az olasz középiskolák új tandij- és vizsgadij-szabályzata*, Fest Aladártól (O. K. T. K. 1914/15, 380—85. l.). — *Das höhere Schulwesen Ungarns.* Von Dir. Fr. Kemény (Deutsches Philologen-Blatt, 1915, Dez. 15., 47. sz.). — *Die militärische Vorbildung in den ungarischen Mittelschulen.* Von Dr. Ad. Juba (Körperliche Erziehung, Wien, 1915, 9—10. sz.). — *Die ungarischen Mittelschulen im Kriegsschuljahre.* Von Prof. Dr. Ludwig Rácz (Neue Jahrbücher f. Päd. 1915, 6. sz., 319—25. l.; ismert. Népt. Lapja 1915, 31. sz.; ugyanaz magyar nyelven *A magyar középiskolák a háborús iskolai évben* Magyar Figyelő 1915, 14. sz., júl. 16.; ismert, O. K. T. K. 1915/16, 34. l.). — *Graf Julius Andrássy.* Von Dr. Karl Fuchs in München (Zeitschr. f. d. österr. Gymnasien 1915, 298—304. l.). Ismerteti Wertheimer Ede «Graf Jul. Andrássy und seine Zeit» (Stuttgart, Deutsche Verlagsanstalt) c. és a M. T. Akadémia megbízásából írt művének 2. és 3. kötetét. — *Magyar-török Almanach.* Szerk. Mezey István (Athenäum, 1915, ára 3 K, a török Vörös Félhold javára; magyar és török szerzők cikkei). — *Monats-Berichte der Pädagogischen Landes-Bibliothek und des Museums für Lehrmittel.* Szerk. dr. Gyulai Ágost (l. Pädag. Értesítő 1915, 10. sz. okt. 31.). — *Orosz gimnáziumok*, Petrich Bélától (O. K. T. K. 1915/16, 91—94. l.; Eliasberg cikke után a Süd-deutsche Monatshefte júl. sz.-ban). — *Prof. Dr. Moriz v. Kármán.* Von Prof. Árpád Posch (Lehrproben und Lehrgänge 1916 ápr., 62—63. l.; l. még M. P. 1916: 300. l.) — *Zur Mittelschulreform in Ungarn.* Von Fr. Kemény (Zschr. f. d. Realschulwesen, 1915, 65—74. l.)

Kemény Ferenc.